

Emina Hatunić
Behram-begova medresa

ČUVARI VREMENA

INTERTEKSTUALNOST LJETOPISA MULA MUSTAFA BAŠESKIJE

***'Kullu ma kutibe qarre we ma hufiza ferre –
Što je zapisano ostaje, a što se pamti iščezne.'***

– Mula Mustafa, sarajevski ljetopisac

Književnost osmanskog perioda vrlo je značajan period u ukupnoj književnosti Bosne i Hercegovine, i to zbog više značajki: historijske dužine samog perioda (četiri stoljeća), velikog broja književnika, djela koja je iznjedrila i doprinosa cjelokupnoj kulturnoj slici BiH, kao i zbog općeg odnosa prema knjizi i pisanoj riječi koji je razvila, ili čiji je prirodni nastavak bila.

Uobičajena podjela ove književnosti na četiri grane (divanska, alhamijado, epistolarna i usmena narodna književnost) može se posmatrati na način na koji se inače pristupa književnohistorijskoj klasifikaciji, vodeći računa o raznovrsnostima i neminovnim preplitanjima koja su svojstvena skoro svakoj književnoj epohi.

Najvažniji dio književnosti osmanskog perioda i književno najsnažniji jeste divanska književnost, sa preko dvjesto pjesnika i mnoštvom literarne građe. Ova književnost predstavlja impresivnu

kulturnu i književnu baštinu, vrijednost s kojom bi se mnogi narodi s pravom ponosili. Nažalost, i danas najveći dio ove bogate književne baštine nije preveden. Ne možemo reći da ne postoji interes za izučavanje ove književnosti, ali je u skladu sa savremenim kretanjima potrebno još literarne građe dostupne čitaocu i proučavaocu nesviklom na orijentalne jezike, od kojih je u najvećem broju djela turski.

Tragom misli da je *književnost dijalog koji preko tekstova ljudi vode kroz vrijeme i prostor* možemo uočiti povezanost starijih i savremenih tekstova u bh. književnosti, ili to možemo posmatrati kao prisustvo jedne stvarnosti u drugoj, na osnovu zaključka da književnost i nije ništa drugo do ogledalo stvarnosti. Prisustvo divanske književnosti i njenih velikih književnika u savremenoj bh. književnosti može se pratiti u mističnoj poeziji, ili u sklonosti prema motivima pa i formama divanske poezije. Međutim, ovdje ćemo na konkretnom primjeru uočiti uticaj jednog autora i njegovog djela na naše savremene književnike. Riječ je o Mula Mustafi Bašeskiji, autoru najpoznatijeg i najznačajnijeg ljetopisa u bošnjačkoj književnosti. Nijedan stariji autor nije u toj mjeri prisutan u savremenoj bh. književnosti kao što je to Bašeskija.

Mula Mustafa Bašeskija, Sarajlija, rođen je 1731/1732. godine, a umro 1809. godine. Podaci o njegovom životu su šturi, i to je uglavnom ono što on sam u Ljetopisu navodi. U tome Bašeskija slijedi ostale književnike svog doba, koji su o sebi saopćavali vrlo malo, ponekad navodeći samo svoje pseudonime, pjesnička imena izvedena iz prirode njihove poezije. Na taj način izricali su svoje opredjeljenje da o njima govori i svjedoči njihovo djelo, zanemarujući i smatrajući nevažnim sve ostalo što bi budući čitalac mogao znati o njihovom životu. Pjesnik kao takav bivao je samo ruka, medij umjetnosti koja je jedino važna.

Gotovo cijeli život Bašeskija je proveo u rodnom Sarajevu, zapisujući u Ljetopis tekuće događaje. Svoj Ljetopis počeo je pisati kada mu je bilo dvadeset pet godina i gotovo do kraja života, skoro pedeset godina, budno bilježio podatke o događajima u Sarajevu i izvan njega. Podaci koje je ljetopisac navodio vrlo su raznovrsni i tiču se najrazličitijih sfera ljudskog života. Autor uz njih daje i svoje zanimljive komentare koji nam vjerno prikazuju život Sarajeva i Bosne u 18. stoljeću. Tako možemo od Bašeskije saznati, naprimjer, kakve su bile vremenske prilike, cijene prehrambenih i drugih artikala, kada su harale bolesti, ratovi, poplave, požari i zemljotresi. U Ljetopisu su

sačuvani i opisi proslava, zabava, izgradnje novih i popravke starih građevina. Najviše je prostora posvećeno popisu umrlih, uz česte slikovite opise i naraznovrsnije podatke o Sarajlijama, koje je ljetopisac na svoj način ispraćao na bolji svijet.

Vrijednost Bašeskije, kao i snažnu umjetničku poruku cjelokupnog njegovog života i djela (*što je zapisano ostaje!*), prepoznali su neki od naših najvećih književnika. O odnosu onoga kakav je bio u životu: skroman, povučen, strpljiv, i onoga što njegov lik i ime predstavljaju danas – viziju umjetnika, čovjeka Pera, pjesnik Abdulah Sidran napisao je pjesmu **Bašeskija**:

Jutros je, usred ljeta, snijeg pao, težak i mokar.

Plaču zaprepastene bašte.

Bilježim to i šutim, jer svikao sam na čuda.

*... Ne hulim, samoću sam ovu primio ko dar, ne kaznu,
ko premoć, nipošto užas.*

Stići će, znam, odjutra, ljudi neki.

Morao je i noćas neko umrijeti.

Duša je moja spremna, ko kalem i papir preda mnom.

....Šta je onda istina, reci mi, Bože moj?

*Moli Te skromni Mula-Mustafa, što druge želje nema
već tiho da bude, i još tiše ode,
kada dođe čas.*

Svoj veliki roman **Tvrđava** Meša Selimović je, po vlastitim riječima, počeo pisati s namjerom da napiše roman o Bašeskiji. To je razlog što u romanu imamo veliki broj podataka i imena iz Ljetopisa. Lik Mula Ibrahima zasnovan je na ličnosti Bašeskije. Mula Ibrahim je, kao i Bašeskija, narodni pisar koji ima dućan kod Begove džamije, gdje ljudima piše molbe, žalbe, ugovore. On je razuman, pošten i dobar čovjek koji želi da svoj mali život proživi ne uplićući se u mrežu prevara, korupcije i izdaje tako svojstvene skoro svakoj vlasti (a svakako onoj koju sugerira roman *Tvrđava*). Ne voli nepravdu i nasilje, ali nema snage da im se suprotstavi.

Pisali smo molbe za zaostale plate starim ratnicima, za ispravljanje stvarnih ili izmišljenih nepravdi, za pokretanje parnica oko imetka, za uvrede, za prevare, za novac, preotet, utajen, nevraćen, za neki davni inat

kojemu je već i razlog zaboravljen. A Mula Ibrahim je mirno poslovaao, razgovarao o strasti, slušao o pohlepi, budio nadu i pravima i krivima, zadovoljavao ljudsku potrebu za traženjem zamišljene pravde, ničemu se ne čudeći, ništa ne osuđujući, sve primajući kao obično jer je ljudsko, pa se činilo da je iznad ovog jada, iako je živio od njega. - Zar nije lijep ovaj naš posao? - pitao me vedro, zadovoljan i sobom, i mušterijama, i mladim pomoćnikom, sretan što me otrgao iz ravnodušnosti i opasne samoće.

Još jedan roman koji govori o Bašeskiji, ovaj put kao o glavnom junaku, jeste **Bašeskijin posljednji zapis** Rešada Kadića. Bašeskija u ovom djelu je Kadićeva vizija negdašnjeg vremena i ljudi. Rešad Kadić, i sam pomalo nalik na Bašeskiju (skroman, povučen, predan svom djelu, zaboravljen, nepriznat) prikazao ga je kao vjernog hroničara, skromnog pobožnjaka, odanog prijatelja, strpljivog u nedaćama, spremnog da voli sve ljude i pomaže im. Posebna vrijednost romana, kao i svih Kadićevih djela, jeste stari bosanski jezik, koji plijeni ljepotom i jednostavnošću. Kadićev Bašeskija ima osobine tipičnog Bošnjaka iz tih vremena. Umorno, pred kraj života razmišlja o svom djelu: *Kad bi me neko upitao šta mi je na ovom svijetu najžalije ostaviti, rekao bih: sabaha, behara i iftara. Ko zna kakva se ljepota u tome krije, razumjet će. Mnogo toga bih imao i želio da napišem, ali ne znam kako. Mislim se nešto, hoće li neko jednoga dana čitati ovaj moj tefter i ove moje zapise? I šta li će reći? Hoće li ljudi tada biti bolji, pravedniji i pametniji, ili će se motati po dunjaluku kao što se i danas motaju i uvijek nešto tražiti, samo na krivoj strani?*

Poznata drama **Bašeskija – San o Sarajevu** Darka Lukića prikazuje Bašeskiju kao učenog čovjeka koji prati život Sarajeva i Sarajlija, promišljajući o dubljim razlozima određenih historijskih zbivanja i njihovom odrazu na obične ljude – a takvim se i sam smatrao. Bašeskija u drami je tumač historije, ali i tumač života, njegova učenost ljudima je oslonac kojem se obraćaju za pomoć u nekoj životnoj dilemi ili nevolji. Prije svega, on je stanovnik Sarajeva, u drami prikazanog kao moćno lijepog i tragičnog grada.

FAZLIJA: Sve se ja čudim, Mula Mustafa, što ti nisi otišao živjeti u kakav bolji grad? Učen si čovjek, pismen, pametan, šta ćeš takav u Sarajevu?

BAŠESKIJA: Nema ljepšeg grada za život od Sarajeva, moj Fazlija. Nikad ti u njemu nije dosadno, uvijek ima dosta budalaština i nevolje, pa se u čovjeku duša ne može ustajati, ni pamet uspavati. Zato su naši ljudi, gdje god odu, ponajviše cijenjeni i najsposobniji ljudi, ako ih odmah ne

objese. Naučimo se ovdje prometati ko hodža kroz ponjavu, za najmanji korak učiniti veliku muku i pretrpjeti svašta, pa smo nekako jači, otporniji i vještiji od ostalih ljudi.

FAZLIJA: Nego, jesi li ti čuo za one džine što su ih slušali ljudi na teferiču u Mevlevijskoj bašči? Kažu da se svu noć čulo pljeskanje rukama, a u zraku pucanje kudret topova. Čudo, kažu.

BAŠESKIJA: Čudo je, Fazlija, obična i svakodnevna stvar. A obična je stvar, opet, pravo čudo.

U pjesmi **Mir ruci Mula Mustafe Bašeskije** pjesnik Džemaludin Latić govori o čovjeku čiji je posljednji čin na dunjaluku prekinuti pokret ruke koja žudi da još nešto napiše:

Otvoren divit na stolu...isušena barica tinte na sredini požutjela lista...

Mir ruci Mula Mustafe Bašeskije!

Jer ono što je trstika, kratko se opraštajući

S hartijom, izgovorila pri padu, i danas

Osluškuju bagdadski mudraci i odgonetaju stoljeća.

Bašeskijina ruka, što za divitom posrnu žudno, slika je umjetnika koji mora svoje djelo predati svijetu, ne spoznajući kakva će mu biti sudbina, vječito u kutku svijesti imajući misao: *Nekad će neka tuđa ruka...*

Drugi pjesnik, Aziz Kadribeović, napisao je pjesmu **Moj veliki brat Mula Mustafe Bašeskija**.

Čuda više nema. Na smrt se treba privikavati

kao na ljubav. Samoća jutrom zvonu... O, Bože,

treba li zapisivati kad je već sve zapisano?

Riječi klize po sivoj pustinji hartije...

Ja, siromah, ništa nemam osim Tebe, Dobri Bože, i njih

tako krhkih, tako uplašениh.

Ovaj kratak pregled prisustva Bašeskije i njegovog Ljetopisa u savremenoj bosanskoj književnosti ne bi bio potpun bez sagledavanja razloga samog tog prisustva. Intertekstualnost i metatekstualnost prepoznatljiva su novina postmoderne. Dijalog s tradicijom, koji je postmoderna otvorila, uveliko je prihvaćen u savremenoj bosanskoj, a posebice bošnjačkoj književnosti. Tradicija pismenosti, učenosti

i književnosti stara pet stotina godina ponovo je oživjela u djelima savremenih pisaca. Pronaći u onom što je već napisano novi smisao i savremenu poruku postaje izazov mnogim pjesnicima i pripovjedačima. I gle, eto Bašeskije i njegovog Ljetopisa, iznova čitanog, shvatanog, *pisanog*. Upravo lik Bašeskije kao lik umjetnika, čovjeka do kraja uronjenog u svoj rad, i na taj način nevažnog u odnosu na njegovo djelo, naši savremeni autori poistovjećuju sa smislom samog pisanja. Pjesnik piše svoje djelo i želi da ono svjedoči – o svijetu, o smislu života, o njemu samom. Ono će ostati iza njega, uprkos pitanju koje skoro svi autori postavljaju: *Hoće li neko čitati?...* Otuda i poruka svakog od ovih književnih odjeka Bašeskije i njegovog Ljetopisa: čovjek je prolazan, ali djelo je to koje ostaje i svjedoči (*što je zapisano ostaje!*).

Posebnosti Bašeskijinog lika čiji eho naziremo u savremenim tekstovima jesu i razlozi intertekstualnosti njegovog djela. Bašeskija bilježi čuda, ali ga se ona ne dotiču (*svikao na čuda*). Kao umjetnik, osuđen je na samoću na koju se ne žali (*samoću sam ovu primio ko dar, ne kaznu, ko premoć, nipošto užas*). Uz samoću dolazi i misao o smrti, neizostavna u svakom spomenutom tekstu, koja će biti kao i život – skromna i tiha (*tihoo da bude, i još tiše ode, kad dođe čas*). Bašeskija je *siromah* (*ja, siromah, tvoj Bašeskija*).

Svaka od ovih posebnosti iščitava se kao posebnost samog pjesništva. Sve čega se pjesnikova ruka dotakne postaje čudo, jer će on na poseban način prikazati naoko beznačajne i nevažne stvari oko ljudi. I tada, riječ postaje najveće čudo, ta alhemija pretvaranja olovne stvarnosti u tekuće zlato riječi. Pred čitaocem će se polahko otvoriti cvijet smisla i neponovljivog estetskog doživljaja. Pa iako našim čitanjem nastaje posebna simbioza između nas, pjesnika i djela, pjesnik neminovno ostaje na drugoj strani, udaljen od svakodnevnosti i običnosti. Ta njegova samoća običnim ljudima bila bi kazna i užas, ali pjesniku, izdvojenom svojom poezijom, samoća je *dar i premoć*. U samoći, čovjeku se češće nameće misao o smrti. Ta misao je neodvojiva od samog Bašeskije, jer je cijeli svoj vijek proveo bilježeći smrti svojih Sarajlija, shvatajući smrt onako kako i jeste ispravno, kao naličje života. Na koncu, Bašeskija je *siromah*, jer je odbijanje materijalizma i robovanja stvarima neizbježan usud u životu umjetnika.

Pisanje o Bašeskiji, tako, postaje pisanje o vječitoj temi književnosti – pisanje o umjetnosti i liku umjetnika. Pa iako niko nema više

dilema i nedoumica oko tog pisanja od samog umjetnika, ustrajati u tome njegova je životna zadaća. Svi spomenuti autori, na taj način, govore i o sebi. I kao što je Bašeskija čuvar u riječ pohranjenog vremena, tako i oni, osvjetljavajući njegov lik savremenim intertekstualnim postupcima, postaju čuvari sjećanja na Bašeskiju. Bašeskija predstavlja pjesnika, a njegovo vrijeme univerzalno vrijeme. Svako vrijeme ima svoje pisare, svoje čuvare, koji bdiju nad riječju, najvećim čudom podarenim čovjeku.